УДК 82.091

Л. М. Базів

МАТЕРИНСЬКИЙ ДИСКУРС У МЕГАТЕКСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Як літературний промоутер „жінки нового часу” Ольга Кобилянська вдало реалізувала у своїй творчості розмаїту парадигму жіночих типажів, котрі, радикально не визнаючи патріархальності, ревно відстоюючи гідне місце в соціумі, залишаються жіночними і свідомими своєї особливої статевої переваги.

Водночас, її прихід в українську літературу інтенсифікував новий материнський дискурс, оскільки поглибив і психологізував сферу материнства, поступово нівелюючи патріархальні стереотипи, що має найбільший ступінь актуалізації та архетипного оприявнення у художньому просторі творів „Земля”, „За готар”, „Valse Mélancolique”, „Природа”.

Українське літературознавство неодноразово здійснювало спробу інтерпретації важливих віх життя Ольги Кобилянської. Здебільшого це торкалось її особистої рецепції світоглядних постулатів фемінізму та їх інверсії у творчості. Ми пропонуємо поглянути на психосвіт письменниці та осягнути передумови її творчості крізь призму архетипної критики, тобто здійснити умовний зсув дослідження із центрального об’єкта герменевтики (мистецтво „як форма самопізнання світу”) на „периферійний тілесний низ духовного творця” [6, с. 60].

О. Кобилянська походить з незаможної багатодітної родини, яка мала велике господарство, через що письменниці від дитинства доводилось багато і тяжко працювати, а коли захворіла мати, догляд за всім домашнім устроєм впав на плечі молодої дівчини. Діаріуш свідчить, що побутові труднощі не давали вповні реалізувати творчі та інтелектуальні потреби і негативно впливали на душевний стан: „О моє нещасне, скалічене майбутнє! О моє писання! В мене серце розривається, коли я думаю про те, як послідовно робиться все, щоб убити в мені хист” [7, с. 193]. Записи письменниці фактично унаочнюють слушність думки В. Вулф щодо „інтелектуальної свободи жінки”, зокрема письменниці, якій для творчості життєво необхідні прості речі – „матеріальні умови, гроші і власна кімната” [2, с. 104]: „Я плачу з горя і обурення, пишучи ці рядки. Хіба я не маю що їсти й пити? Мені ж добре живеться, то чого мені ще треба? О Боже, мені треба чотирьох стін, шматка хліба, коня і спокою...” [7, с. 125].

Авторефлексії О. Кобилянської засвідчують глибоку пошану та любов до батьків, проте не приховують несвідомого натяку на суттєву відмінність між материнським та батьківським світоглядом і, відповідно,

ставленням до дітей. Спогади з дитинства письменниці унаочнюють позитивну перцепцію матері, яка „була зайнята святим почуванням материнським для дітей", тоді як батько становить їй певну опозицію: „Він працював від рання до вечора, був строгий, поважний, від дітей вимагаючий" [8, с. 233].

Авторка називає матір „святою мислителькою, з небагатьма словами на чистих своїх устах, котрі не сплямувало... жадне грубе, непорочне слово", яка мала великий благородний вплив на „умовий й чуттєвий розвій дітей" [8, с. 229], акцентуючи безмежну материнську поблажливість та м'якість до неї: „…Вона все дозволяла. Скільки б я не сиділа над книжками, вона все дозволяла. Любила науку...". При цьому батько письменниці був іншого складу: „був такий далекий від чогось подібного" [8, с. 233], і навіть коли молодій письменниці доводилось поступатись творчим натхненням і братись до найгрубішої праці, то батько не говорив: „дівче, шкода часу та й тебе до того. Ніколи. Підлогу шурувати і писати – се все одно. В нього се не має вартості" [8, с. 389]. Тонка натура доньки для нього не вартувала багато.

Мегатекст письменниці наскрізно уочевиднює юнгівське бачення материнства як найбільш зворушливого і незабутнього спогаду в нашому житті, який є „таємничою причиною розвитку і змін; любов, яка символізує повернення додому, пристанище і тривалу тишу, яка є початок і кінець всього, що існує" [12, с. 229]. Не дивлячись на те, що мати письменниці не була надто побожною, у спогадах дочки її образ ідеалізується і набуває божественних рис: „…мама молилася. Не дивилася на нікого... й не говорила... Була тоді якась така інша, така, як свята" [8, с. 229]. Віра О. Кобилянської у божественність материнської постаті підкріплюється арабським прислів'ям про створення матерів, які є намісниками Бога на землі. Зокрема у новелі „Valse Mélancolique" вустами Софії промовляється народна мудрість, що „Бог сам не міг бути всюди, і тому сотворив матерів" [6, с. 340], уславлюючи загальне материнство. Щоденникові ж записи унаочнюють неосяжну силу дочірньої любові, до конкретної постаті матері, і готовність віддати все задля того, щоб мати була жива: „... Боже, все забери, тільки залиши нам матір, дай її знову здоров'я" [7, с. 352]. Досліджуючи біографію письменниці, Т. Гундорова зауважила, що матір відігравала у її житті настільки важливу роль, що вона стала для неї майже слугою [3, с. 150].

На думку італійського психолога А. Менегетті, всі діти, особливо найбільш чутливі і розумні, формуються шляхом організмічної семантики материнського ядра, і стають материнською зовнішньою копією, в психології доньки діадичний симбіоз з матір'ю взагалі є визначальним [9, с. 47 – 49]. При цьому акцент стоїть на природній амбівалентності матері саме до доньки, яка породжується первісним уявлення про те, що народитися жінкою – це вже горе, оскільки її „також розчавить цей світ" так само, як це відбулося свого часу з нею. Тобто несвідомо любляча мати програмує доньці песимістичний життєвий

сценарій [9, с. 47 – 49]. Психологічна ампліфікація Ольги Кобилянської, виявлена у щоденниках, які вона почала вести з наймолодших літ, вписуючи в них „не лише всякі „проізвєдєнія" денні", але і все те, що займало її „ум і душу" [8, с. 214], є опосередкованим підтвердженням висновку психолога, оскільки яскраво унаочнює усвідомлення своєї нещасливої долі та стан фрустрації: „А душу мою точить самота. Життя моє страшне. Знать, боги і доля супроти мене завзялись. Нема ніякої надії на кращі часи" [7, с. 188 – 189].

Аналізуючи саморефлексії письменниці крізь постулати аналітичної психології, можемо припуститись думки про визначальний вплив на її індивідуацію материнського імаго – несвідомого прообразу, який визначає направленість сприйняття людиною інших, і водночас, є безумовною складовою людських комплексів. Саме імаго матері означає вроджену тенденцію дитини організовувати свої переживання раннього періоду, коли вона беззахисна, навкруги позитивного і негативного полюсів, провокуючи девіантність психологічних станів. Мегатекст О. Кобилянської унаочнює їх певні ознаки – від усвідомлення і утвердження своєї несхожості, особливості у найвищому сенсі цього слова: „Господь покарав мене, дав мені серце, сповнене любові, незвичайне Серце" [7, с. 34], до проявів невпевненості та побоювання від репрезентації себе перед іншими: „Люди добрі, що читатимете все це, не дорікайте мені, що мої думки й почуття повні вічного смутку. Що я вдію… Коли б ви могли зазирнути в моє серце… Ні, все ж таки ви нічого не збагнули б" [7, с. 58]. В означену канву вплітаються рядки ще одного з листів О. Кобилянської, які містять наступне: „Хвилями здаєсь мені, що в мені жиє ще якесь друге „я", ліпше, тонше; і що я мушу коритись і терпіти задля нього, немов та мати за свою дитину. Мушу його берегти і кормити, щоб не згинуло, а з ним і я" [8, с. 279]. Тобто відбувається імпліцитна самоідентифікація з матір'ю, експліцитно ж оприявнюється „друге я" – що тлумачиться як образ „душі", який за К.-Г. Юнгом є похідним від материнського імаго, або „символічним визначенням суми libido, ще застряглому в материнському imago" [13, с. 279].

Т. Гундорова визначає материнський образ в творчості Кобилянської „архетипним для осмислення „природних" і „обраних" ідентифікацій жінки", та наголошує, що письменниця віддавала „особливу культурну роль матері („Справдешної Марії") не лише у власному житті, але також у вихованні дітей „чесними людьми і громадянами" держави [4, с. 10].

Українське літературознавство (В. Агеєва, Є. Баран, С. Богдан, Т. Гундорова, Н. Зборовська, Л. Мірошниченко) неодноразово намагалось осмислити передумови схильності О. Кобилянської до дружби з жінками (С. Морачевською, Лесею Українкою), пояснюючи це по-різному: від феміністичного світогляду до прихованої бісексуальності. Підставами для таких висновків слугували відверті щоденникові записи, листи: „Я би так дуже хтіла мати тут лише одну

значну жінку, дуже інтелігентну, з чуттям, і щоб була доброго серця і без „жовчі", і приставати з нею. Лише одну-одніську" [7, с. 342] і непоодинокі літературні рефлексії, що оспівують інтимну жіночу дружбу: „…я любила її безгранично, пристосовувалася до неї без надумування, і, мов та ріка, плила я спокійно виробленим нею руслом, щоб знов, як ріка, згубитися, може, і з іншими такими, як я, в житті, як у морі..." („Valse Mélancolique") [6, с. 316].

Досліджуючи філософію людського кохання, М. Бердяєв виявив, що будь-якій людській істоті притаманна натуральна, хоча і видозмінена, бісексуальність, яка за своїм змістом наближається до андрогонізму, набуваючи свого надприродного, містичного змісту. На його думку, „кожна клітина людської істоти андрогінічна, несе в собі відблиск природи божественної. І поєднання чоловічого і жіночого має бути глибинним, не поверховим. Остаточна таємниця буття андрогінічного ніколи не буде повністю розгадана в межах цього світу" [1, с. 149], тож листування Ольги Кобилянської з Лесею Українкою, може бути своєрідним несвідомим виявом андрогінічності особистостей дописувачок.

Крім епістолярію, проекція материнського імаго унаочнюється в художньому світі письменниці, вустами літературних героїнь промовляються особисті речі, які є задзеркаллям авторського психосвіту: „Вона панувала наді мною, мов над якою підданою, і хоч я могла розпоряджувати своєю волею так вповні, як вона, і супротивитися їй, – я, проте, не чинила сього ніколи. Мене не боліло те підданство під її вдасть; сила якоїсь відпори не прокидалася в мені ніколи" („Valse Mélancolique") [6, с. 316]. Подібні рефлексії можуть розглядатись як підсвідоме бажання опинитись під символічною материнською опікою і підкоритись її владі, а також своєрідною інверсією теорій раннього К. -Г. Юнга, зокрема його визначення щодо імаго, яке функціонує подібно очікуванням чи фільтру, через який сприймаються окремі категорії людей і визначає поведінку відносно інших, визначаючи те, як ці люди будуть сприйматись індивідом. Проекція материнського імаго та втрата реальної матері, стало поштовхом до життєво необхідного прагнення знайти розумну, гарну, благородну жінку-подругу.

Водночас епістолярій О. Кобилянської є екстеріоризацією ще одного несвідомого психологічного аспекту – прихованої драми бездітності, що неодноразово з'являється на сторінках щоденника, в якому простежуються лейтмотивні бажання мати родину та дітей: „Бувають хвилини, коли мені хотілося б мати дитину. Мені здається, що треба впасти на коліна й благати в Господа, щоб він дав мені її" [7, с. 75], а рядки: „Я... я дуже, дуже хотіла б вийти заміж за Геня" [7, с. 27], або „Якщо я не вийду заміж за українця, то буду пропаща, бо нічого не зумію для своїх зробити, навіть мої діти не зможуть стати українцями…" [7, с. 58] виразно вказують, що авторка гостро реагує на неможливість реалізувати себе соціально та емоційно [10, с. 140].

Рецепція міжстатевих відносин та емоційне примирення зі своєю долею вкладається у вуста Ганнусі з новели „Valse Mélancolique", яка пристрасно промовляє феміністичні постулати: „... незамужня жінка – то не предмет насміху й пожалування, лише істота, що розвинулася неподілено. Значить: не будемо, приміром, жінками чоловіків або матерями, лише самими жінками" („Valse Mélancolique") [6, с. 315], сублімуючи свою любов на мистецтво, радо жертвуючи сімейним і материнським щастям, щиро протестуючи проти того, щоб заглушити в собі „той світ, щоб жити лише для одного чоловіка і для самих дітей" („Valse Mélancolique") [6, с. 325]. Позиція героїні унаочнює психологічні висновки А. Менегетті, відповідно з якими, сім'я являє собою „відносну, але не абсолютну мету. Абсолютна мета природи людини є у тому, щоб стати особистістю. На перше місце ставиться реалізація душі, а таким чином в більшості випадків в тіні сім'ї жінка ховає свої глибинні проблеми" [9, с. 47], хоча, на переконання психолога, більшості жінок необхідний цей „театр", в якому вони повинні наслідувати зазначений сценарій, і заради вірності ролі жінка „здатна зрадити своїм об'єктивним інтересам" [9, с. 47]. Радикальність поглядів на материнство, як пережиток колишніх часів, не завадила Ганнусі репродуктивно реалізуватись і по трьох роках перебування в Італії привезти з собою „прекрасного дволітнього хлопчину, темного, мов із бронзи, з її очима" („Valse Mélancolique") [6, с. 349]. І якщо для дитини в її житті місце знайшлось, то для чоловіка – ні, вона лишилась вірною ніцшеанським поглядам: „...хлопець – мій. Я заробляю сама на нього, і він – мій. Ніхто не має права до нього, окрім мене" („Valse Mélancolique") [6, с. 349].

Мегатекст письменниці активно інверсує погляди А. Шопенгауера щодо існування духу роду, який через „любовні справи" керує почуттями і вчинками людей, маючи на меті лише одне – створення нового покоління.

Філософ вважає, що кожному „визначеному чоловікові повинна краще всього підходити одна визначена жінка, і критерієм для цього є „те дитя, яке вони мають народити" [11, с. 104], що у всій повноті реактуалізовано у художньому світі О. Кобилянської. Якнайширше це увиразнюється в новелі „Природа", коли після зустрічі з „червоноволосою відьмою" молодий гуцул перестає керуватись власним єством, воліючи лише одного – поєднатись з визначеною для нього жінкою: „Як він її любить, як тужить за нею! Він хворий із туги, йому хочеться плакати, як хлопцеві, вбив би її з гніву, що її не має? Чому він її не здибає ніде? Чому?" („Природа") [6, с. 311]. Збереження родового типу спонукало і дівчину до переживань аналогічних психологічних трансформацій, вона почала реагувати на „…Щось притягуюче, силуюче, щось таке, що збудило її увагу" („Природа") [6, с. 292], а коли „він до неї притулився, здавалося їй, мовби щось нерозгадне, мов електричний тік перейшов від нього до неї, і тисячу пломенів бухнуло на неї" („Природа") [6, с. 305]. Кульмінаційний сплеск статевої прихильності,

що має перерости в родову пристрасть і, згідно з А. Шопенгауером, реалізуватись в спільній дитині, завуальовано унаочнюють наступні рядки: „Лице він страсно ховав у фалди її сукні й поволі та сильно тяг до землі. Вона втеряла свою волю...” („Природа”) [6, с. 305]. Загалом манера письменниці була позначена особистісним неприйняттям патріархальної моделі сприймання жінки, що було обумовлено специфікою її психоструктури. Разом із тим амбівалентність материнського комплексу виявилися в авторській запрограмованості на драматичне переживання власної жіночої природи, песимістичному сприйнятті своєї нещасливої долі. Як засвідчує епістолярій і щоденник О. Кобилянської, процес її індивідуації відбувався під впливом материнського імаго, що виявилося в формуванні образу „другого Я” – образу душі авторки, яка знаходиться в полоні підсвідомого – Великої Матері. У художньому світі його проекція реалізується в образах героїнь, які розкривають потаємне авторського „Я” – неусвідомлених поривань і переживань, прагнення опинитися під захистом матері, знайти психологічний захист в її символічному „лоні”, символічним втіленням якого стала розумна, гарна, благородна жінка-подруга („Valse Mélancolique”).

Комплекс нереалізованого материнства О. Кобилянської в художній практиці виявилися у мотивах сексуальної абстиненції, яка сублімується на творчість („Природа”), у рецепції міжстатевих відносин та примирення із власною долею – бути самотньою („Valse Mélancolique”). З’ясовано, що феміністичний дискурс прози авторки був обумовлений її особистісною психологічною колізією зіткнення свідомого і несвідомого (материнського архетипу) у її психоструктурі.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н. А. Эрос и личность : Философия пола и любви / Бердяев Николай Александрович. – СПб. : Издательский дом „Азбука-классика”, 2007. – 224 с. **2. Вулф В.** Власний простір / Вірджинія Вулф. – Київ : Альтернативи, 1999. – 111 с. **3. Гундорова Т. І.** Неоромантичні тенденції творчості Ольги Кобилянської (До 125-річчя з дня народження) / Гундорова Тамара Іванівна // Радянське літературознавство. – 1988. – № 4. – С. 32 – 42. **4. Гундорова Т. І.** Femina Melancholica : Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Гундорова Тамара Іванівна – Київ : Критика, 2002. – 272 с. **5. Зборовська Н. В.** Психоаналіз і літературознавство: [посібник] / Ніла Вікторівна Зборовська. – К. : Академвидав, 2003. – 392 с. **6. Кобилянська О. Ю.** Земля : [повість, оповідання] / Ольга Юліанівна Кобилянська. – Харків : Фоліо, 2008. – 351 с. **7. Кобилянська О. Ю.** Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографія. Листи. Статті та спогади / Ольга Юліанівна Кобилянська. – К. : Дніпро, 1982. – 352 с. **8. Кобилянська О.** Твори: В 5 т. – Т. 5. – Київ : Держлітвидав України, 1962 – 1963. – 768 с. **9. Менегетти А.** Женщина третьего тысячелетия / Антонио Менегетти. – М. : ННБФ „Онтопсихология”, 2002. – 328 с. **10. Павлишин М.** Мені не

соромно отворити уст про мої чувства : Неопубліковані листи Ольги Кобилянської до Осипа Маковея / Марко Павлишин // Сучасність. – 2003. – № 2. – С. 127 – 143. **11. Шопенгауер А.** Метафизика половой любви / Артур Шопенгауер ; [пер. с нем. Ю. И. Айхенвальда]. – СПб. : Издательский дом „Азбука-классика”, 2008. – 224 с. **12. Юнг К. Г.** Душа і міф : шість архетипів / Карл Густав Юнг. – К. : Державна бібліотека України для юнацтва, 1996. – 384 с. **13. Юнг К. Г.** Либидо, его метаморфозы и символы / Карл Густав Юнг. – СПб. : Восточно-Европейский институт психоанализа, 1994. – 416 с.

Базів Л. М. Материнський дискурс у мегатексті Ольги Кобилянської

У статті комплексно досліджено авторську перцепцію материнства у мегатексті Ольги Кобилянської крізь призму материнського домінування у її несвідомому. Проаналізовано ступінь материнського впливу на формування її психосвіту та оприявнення материнського дискурсу у творчості. Аналізується функціонування та трансформації материнського імаго в структурі текстів літературних творів О. Кобилянської. Досліджено комплекс нереалізованого материнства О. Кобилянської, який в художній практиці актуалізується у мотивах сексуальної абстиненції, а також у рецепції міжстатевих відносин та примирення із власною долею – бути самотньою. З’ясовано, що феміністичний дискурс прози авторки був обумовлений її особистісною психологічною колізією зіткнення свідомого і несвідомого (материнського імаго) у її психоструктурі.

Ключові слова: материнський дискурс, амбівалентність, мегатекст, імаго, психосвіт, психоавтобіографізм, перцепція.

Базив Л. Н. Материнский дискурс в мегатексте Ольги Кобылянской

В статье комплексно исследуется авторская перцепция материнства в мегатексте Ольги Кобылянской через призму материнского доминирования в ее подсознательном. Анализируется степень материнського влияния на формирование ее психомира и актуализации материнского дискурса в творчестве. Анализируется функционирование и трансформации материнского имаго в структуре текстов литературных произведений О. Кобылянской. Исследуется комплекс нереализованного материнства О. Кобылянской, который в художественной практике актуализируется в мотивах сексуальной абстиненции, а также в рецепции межполовых отношений и покорение собственной судьбе – быть одинокой. Определено, что феминистический дискурс прозы писательницы был обусловлен ее личностной психологической коллизией столкновения сознательного и подсознательного (материнского имаго) в ее психоструктуре.

Ключевые слова: материнский дискурс, мегатекст, имаго, психомир, психоавтобиографизм, перцепция.

Baziv L. M. Maternal discourse in megatext O. Kobylyanska'

Author investigates thoroughly the perception of maternity in the O. Kobylyanska' megatext in the light of mother's domination inside her subconscious. Author analyses the degree of maternity influence on formation of her psychoworld and manifestation of the maternity discourse in her texts. Author investigates perception of maternity, functioining and transformation of mother's imago in O. Kobylyanska' literaly texts. The complex of Olga Kobylyanska's unrealized maternity is investigated. Detected that her feminist discourse based on conflict of her consciousness and subconsciousness (maternal imago) into her psychological structure.

Key words: maternal discourse, ambivalence, megatext, imago, psycho-world, psychoautobiographysm, perception.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 24.01.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Галич А. О.

УДК 821.161.2 – 6.09 Галан

І. Є. Бойцун

ОБРАЗИ ПРЕКРАСНОЇ ДАМИ ТА ЦАРИЦІ ЗЛА В НОВЕЛАХ АНАТОЛЯ ГАЛАНА

Людство від часу усвідомленого сприйняття дійсності перебуває в пошуках відповіді на питання: що собою являє жінка? Залежно від суспільної організації її боготворять (за часів матріархату) або, навпаки, доводять присутність темної суті, уособлення сил зла (у патріархальному суспільстві). Релігійна ідеологія (іслам, християнство тощо) ствердила верховність правління чоловіків в суспільстві, що сформувало думку про їх першість. Біблійний міф про гріхопадіння затвердив судження про підступну природу жінки. Як не дивно, на противагу релігійному догмату саме жінка поставала об'єктом поклоніння митців, про що свідчать скульптура Венери Мілоської, картини „Мона Ліза" („Джоконда") Леонардо да Вінчі, „Сікстинська мадонна" Рафаеля Санті тощо.

Традиційно у творах художньої літератури жіночі образи трактувалися з погляду чоловіків, які намагалися створити стереотипи жінок і подати власну інтерпретацію їхньої поведінки, що не відповідало